

Csizma az asztalon

Bori Imre

Major Nándor a *HID* májusi számában a *Körök a homokban* című jegyzeteiben foglalkozik József Attila „Ars poetica” című verse egyik versszakának interpretációs kérdésével azt bizonyítandó, hogy a magamé nemcsak hogy nem helyes, hanem az „Bori szüleménye”, hiszen „József Attila szövege nem ad elegendő indokot erre”, hanem Bori „ráhúzta elképzelésének kaptafáját”.

A kérdéses versszak a következő:

*Az idő lasan elszivárog,
nem lógok a mesék tején,
hörpintek valódi világot,
habzó éggel a tetején.*

E sorok írója e versszakkal kapcsolatban bátor volt a „világgá nőtt söröskancsó képzetét” is emlegetni, tudván, hogy a költő ebben is ellentéttekkel dolgozik: egy versszakon belül emlegeti a csecsemő, még mindent hívő, naiv gyermeket a komoly felnőttel, aki „valódi világot hörpint habzó éggel a tetején”. S valóban: betű szerint a költő a „habzó söröskancsó” képzetét nem emlegeti, de József Attila olvasói azt is tudják, hogy a költőnek vannak képei — s meggyőződésem, hogy a fenti is ilyen kép —, amelyek képzetekként vissza-visszatérnek verseiben, és ha a szövegkörnyezetnek megfelelően módosul is jelentésük, alapvető vonásaikat megtartják.

Lássuk tehát, hogyan is került a csizma az asztalra.

Az 1928-ban írt versei között található a *Tudtam én* című, amelynek ezek a zárósorai:

*óriási korsó sör a nyár,
habok rajta pufók fellegek.*

1934-ben írta *A szigeten* című versét, amelyben a következő sorokat is megtalálhatjuk:

Úgy ízlett már a levegő is régen,
mint állott sör, habja se volt az égen.

S végül 1937-ben (és nem 1936-ban, ahogyan Major Nándor írja!) felbukkan ugyanez a képzet a már idézett versszakban.

Jegyzete további soraiban Major Nándor hosszasan elemzi a szöveg forgó versszakot, s bizonyítani igyekezik, hogy a versben „meg nem nevezett folyadék... más nem is lehet, mint tej”. Véleményünk szerint amilyen érdekesek vizsgálódásainak részleteredményei, külön pedig a *tején-tetején* rímpár interpretációja (s ezt még meg is toldhatjuk a közvetlenül az *Ars poetica* után keletkezett *Születésnapomra* című verse rímeivel is, pl. tanítani, csecse—becse), annyira hibásak végkövetkeztetései. Félő, hogy itt azt a „kaptafát”, amelyet írással kapcsolatban emlegetett, maga is felhasználta, holott éppen a *tején-tetején* rímpár kapcsán juthatott volna el ugyanahhoz a képzethez, amelyet magam is e sorokhoz fűzök, tudniillik a felnőtt férfi képéhez a gyermekével ellentétben, akiről a szak első két sorában beszél. (Mellesleg itt is idézhetünk egy másik verset, amely szoros kapcsolatban áll az *Ars poetica* „mesék tején” kifejezésével: Szabolcsi Miklós emlegeti József Jolán nyomán a következő állítólagos József Attila verset: *A gyerekeket úgy szeretik, / Hogy csak mesékkal ellátik...* (Szabolcsi Miklós: Egy fejezet József Attila életéből. Az „Abbáziai Paradicsomban”. Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Bp. 1962, 85. old.)

Major nagyon jól megfigyelte, hogy itt „holmi dadogás-képzetet” lehet gyanítani, de ennek a megdabogósodásnak okát *tejben* keresni nem lehet, inkább a valóság „részegéről” kellene talán beszélni, a költőről, aki a „valódi világtól” rúg be, mámorosodik meg, Major interpretációjában azonban a kép szegényessé válik. Éppen attól az imaginatív hatástól fosztotta meg, amely e szak nagy „varázsa”. A vizsgálódásban némi fogódzót nyújthat az *Ars poetica* variánsainak megfigyelése is (a költő verseinek akadémiai, kritikai kiadása II. kötetében a 442. oldalon):

8. sor: előbb így: *kötözött éggel a tetején*; majd: *pezsgő éggel*, végül visszajavítva: *habzó éggel*.

Megragadhatja figyelmünket a *pezsgő ég* kifejezés, amely a költő tudatában felmerült kifejezési lehetőségként, ami ismét csak arra mutat, hogy a költő tudata mélyén s mondanivalójában nem a *tej* fogalma motozott.

Végezetül pedig foglaljuk össze az *Ars poetica* vitatott második szakaszának interpretációs tanulságait:

Ez a versszak egyike a költemény kulcspontjainak, értelmezése befolyásolhatja az egész vers interpretációját is, benne a költő ismét hitet tesz a „valódi világ” mellett, s magát itt is az „adott világ varázsainak mérnökének” tartja, aki nem tűri el az ámitást, mint a gyermek („nem lógok a mesék tetején”), hanem ihletője a világ valósága. Ezt a gondolatot metaforikusan fejezi ki s bravúros rimtechnikával, jelzős szintagmákkal. A versszak ellentétre épült: az ámitható gyermek és komoly férfi képének ellentétére. Tovább menve: a csecsemő gyermek és az ivó felnőtt képzetét idézi fel („hörpintek”, „habzó ég”). Az asszociációs kör itt nem zárul be, mert az ivás és a részegség képzete (*tején-tetején*), s talán még megközelítőbben a *megmámorosodás* a felnőtt, gondolkodó ember felidőzését szolgálja és jelzi. Egyetemeségével pedig az egész versszak jelentését uralja a valósággal, a világgal foglalkozó költő, aki dialektikusan tud gondolkodni (a „folyás” képzete, mely egészen Hérakleitoszig nyúlik vissza!), sőt költöni is, ellentétben a „más költőkkel”, kik:

*Mocskolván magukat szegyig,
koholt képekkel és szeszekkel
míméljen mámort mindegyik.
En túllépek e mai kocsmán...*

S most álljunk meg, és pillantsunk még egyszer Major Nándor szövegébe, meddig vitte el a „kaptafája” és az okoskodás, hogy bebizonyítsa „Bori magyarázatának tarthatatlanságát” és elmondja:

„Ez a kép azonban további rejtelmeket tartogat számunkra. A költő ugyanis előbb felállította a mesék és a valódi világ ellentétét, az utóbbi mellett törve lándzsát, majd pedig a versszak utolsó sorában feloldotta ezt az ellentétet azzal, hogy a valódi világ tetejébe habzó eget képzelt, ismét csak hetyke kihívással: levegőben lebegő irrealitást, *meseszerűséget* (a kiemelés Major Nándoré) tehát, olyasfélét, amit az imént megtagadott, azonkívül pedig a *tetején* rímmel a *mesék tejét* is a valódi világ tetejére dobta, bele a habzó égbé. A mesék világával gyökeret eresztetett a valódi világba.”

Hogy itt már nem József Attila *Ars poeticájáról* van szó, bizonyos. Major, amilyen közel járt hozzá szövege egyes mondataiban, annyira elkanyarodott tőle interpretációja idézett befejező szakaszában. Itt már valóban „varázslóként”, „bűvészként”, „szemfényvesztő megoldással” varrja József Attila gondolatához a magáét, a maga „ars poeticáját”. Egyben azonban igazat kell adnom neki, hiszen ezt írta: „A költő varázslatot teremt, a kritikuskak pedig értenie kell a mágia megfejtéséhez.” S ez nemcsak Bori Imrére, de Major Nándorra is vonatkozik.

Major Nándor irása kapcsán azután felmerülhet még egy kérdés is: elvi természetű. Jegyzetében ugyanis azt bizonygatja, hogy szabály csak egy van: „nem szabad kimozdulni a versből”.

Kérdés: miért vallja ilyen categoricus imperativusként ezt, a versértelmezéseknél figyelembe nem vehető elvet, holott éppen ő beszélt írás közben imaginációról, és nagyon jól tudja azt, hogy egy-egy költői életműben a versek nem izoláltan állnak, hanem szerves részei a költő egységes érzés- és gondolati rendszerének, kifejezésrendszerének is, természetesen anélkül, hogy az egyes művek autonóm egysége ezzel valamilyen csorbát is szenvedne. A versértelmezés sem kerülheti meg ezt az igazságot, hiszen így *teljesebben* ragadhatja meg a költeményt. S így van ez, legyen szó gondolatról, képről, rímről vagy stilisztikai fordulatról. Ilyenkor persze nemcsak az érdekli, hogy az „egyazon képvariáció József Attila két különálló versében miben különbözik”, miként Major véli, hanem az is, ami összekapcsolja őket, hogy az esetlegessel szemben könnyebben megtalálja, ami ott törvényszerű s jellemző. Az egyes versek képei, anélkül, hogy erőszakot követnének el, azokat a „felhangokat” is megpendítik, amelyek különben rejtve maradtak volna szemünk előtt, és összefüggéseikben teljesebbé teszik a költőről szerzett ismereteinket, mélyebbé a megismert verset.

Major „izoláló” tendenciái elsősorban azt szolgálták, hogy kiugrathassa az „irrealitást”, a „meseszerűséget”, a „varázsoltságot”, végső fokon, hogy a megismerhetőség korlátait igen szűkre szabva, meghúzhassa s előtérbe helyezhesse a „megközelíthetetlen költői imaginációt”, a „varázslatot” és „varázslatot” („a költészet nem pusztán logika és grammatika, hanem varázslat is” — mondja Major, s „A költészet logika, de nem tudomány” — mondja József Attila), vallhassa, hogy a szavak „túlmutatva hétköznapi szótári jelentésükön, megfoghatatlan, rejtett szerepet és értelmet nyerhetnek”, „nincs az az elemzés, amely elég mélyre tudna hatolni ahhoz, hogy megközelítse a költő imaginációjának határait”. S valóban: az alkotás-lélektannak és a költői mesterségnek vannak még fel nem derített te-

rületei, de ennyire elhatárolni a megismerhetőtől éppen olyan veszélyes, mint ama másik elmélet, amely a racionális elemeket hajlandó csupán tudomásul venni a művészetben. Végső fokon pedig tette, hogy a maga elméletének tetszetős s „modern” köntöst szabjon. Eszmemenetét azonban így sem tudom magamévá tenni. S amennyire örültem Major Nándornak, a versértelmezőnek, annyira idegenkedem a mágiától és barátom „mágusi” szerepétől.